



SVENSKT NÄRINGSLIV



Utbildning för arbetsmarknaden eller för arbets- löshet?

KONSEKVENSER AV DEN HÖGRE UTBILDNINGENS BRISTANDE
MATCHNING MOT ARBETSMARKNADENS BEHOV
DECEMBER 2023

Innehåll

Förord	2
Sammanfattning	4
1. Inledning	6
1.1 Bakgrund	6
1.2 Studiens syfte och utgångspunkter	7
1.3 Rapportens disposition	7
2. Hur dimensioneras högre utbildning?	8
2.1 Författningar och regleringsbrev	8
2.2 Ersättningsmodeller	9
2.3 Tillståndsprocesser	9
2.4 Interna beslutsprocesser och kapacitet	9
2.5 Samverkan	10
2.6 Söktryck	10
3. Befolkningens deltagande i högre utbildning	11
3.1 Ökad utbildningsnivå i samhället	11
3.2 Högst etableringsgrad på arbetsmarknaden efter en yrkesexamen	13
3.3 Yrkesexamen leder ofta till yrken som matchar utbildningsbakgrunden	14
4. Studenters drivkrafter inför valet av utbildning	15
4.1 Studenter har ett brett utbud av utbildningsmöjligheter	15
4.2 Personligt intresse och passion viktigaste faktorn vid val av ämnesinriktning ...	17
4.3 Utbildningens kvalitet en viktig faktor inför studievallet	18
4.4 Bättre karriärmöjligheter kan förändra valet av ämnesinriktning	19
5. Samhällsekonomisk konsekvensanalys	21
5.1 Scenario för utbildningsdeltagande med högre relevans för arbetsmarknaden .	21
5.2 Samhällsekonomiska konsekvenser på kort sikt (1 år)	24
5.3 Samhällsekonomiska konsekvenser på lång sikt (10 år)	26
5.4 Resultaten i ett bredare sammanhang	28
6. Politiska reformer för bättre tillgång till kompetens	30
Referenser	32
Bilaga 1 – tabeller	33
Bilaga 2 – metodbeskrivning	35

Förord

Sverige har länge utmärkt sig som en liten kunskapsintensiv exportekonomi. Svenska företags förmåga att tillvarata kompetens och skapa ett reellt ekonomiskt värde har varit avgörande för den svenska ekonomins tillväxt. Högre utbildning har varit väsentlig för utvecklingen, vilken dessvärre har vänt.

Sverige står också inför stora samhällsutmaningar. Många saknar egen försörjning samtidigt som det råder kompetensbrist. Digitalisering, globalisering, klimatomställning och att allt fler yrkesverksamma arbetar längre upp i åldrarna utgör tillsammans genomgripande förändringar på arbetsmarknaden. Omställningsstudiestödet, som ger enskilda individer möjlighet att ställa om genom utbildning och på så vis bli attraktiva genom hela arbetslivet, är i detta sammanhang en välkommen förändring.

Svenskt Näringsliv företräder 48 bransch- och arbetsgivarförbund, som i sin tur representerar 60 000 små, medelstora och stora företag som tillsammans sysselsätter 2 miljoner medarbetare. Det innebär att det är ett stort antal branscher och företag som spänner över många olika områden. Tre av tio rekryteringsförsök bland våra medlemmar misslyckas helt på grund av att det inte finns medarbetare med rätt kompetens att rekrytera. Så mycket som 71 procent av företagen tycker att det är svårt eller mycket svårt att rekrytera på positioner som kräver högskoleutbildning. Kompetensbristen hindrar också klimatomställningen då 60 procent av branscherna, framför allt stora delar av industrin och samhällsbyggnadssektorn, menar att deras svårigheter att rekrytera rätt kompetens hindrar klimatsomställningen redan idag.

Näringslivets kompetensbrist ställer krav på hög kvalitet och relevans i den högre utbildningen. Men fyra av tio företagsrepresentanter upplever att den högre utbildningen vid lärosätena brister i relevans. När det kommer till relevans utgår dimensioneringen av högskoleutbildning i Sverige från studenternas efterfrågan snarare än arbetsmarknadens behov. Även om det finns många goda exempel på universitet och högskolor som är bra på samverkan med näringslivet, saknar Sverige strukturer för arbetsmarknadsinflytande på systemnivå. Det finns därför få möjligheter för näringslivet att påverka dimensionering och innehåll. Det riskerar att göra högskoleutbildningarna mindre relevanta och försvårar samverkan med arbetslivet.

Hur stor andel studenter som blir arbetslösa efter avslutade studier är en viktig indikator på utbildningarnas relevans och etableringen på arbetsmarknaden. Jämfört med ett antal länder som har ungefär samma förutsättningar som Sverige att bedriva högre utbildning, har Sverige högst arbetslöshet bland högskoleutbildade personer.

Det är också stora skillnader i etableringsgrad mellan olika examina. Vissa examina har hög andel som står långt från arbetsmarknaden, medan andra har en hög etablering och därmed befinner sig nära arbetslivets behov.

Mot denna bakgrund menar Svenskt Näringsliv att utbildningsutbudet vid universitet och högskolor måste utformas för att bättre understödja näringslivets kompetensförsörjning. God samverkan mellan lärosätena och näringslivet är en viktig framgångsfaktor för att lyckas nå en bättre matchning av utbud och efterfrågan.

I föreliggande rapport har Strategirådet på uppdrag av Svenskt Näringsliv genomfört en samhällsekonomisk analys av svenska studenters utbildningsval. Analysen innehåller en uppskattning av kostnaden för utbildningsval som ur ett samhällsekonomiskt perspektiv kan anses vara felaktiga, samt en undersökning av varför vissa studenter väljer bort samhällsekonomiskt mer lönsamma utbildningar. Strategirådet har författat hela rapporten. Svenskt Näringsliv ansvarar dock för det avslutande kapitlet ”Politiska reformer för bättre tillgång till kompetens”, som innehåller reformförslag för den högre utbildningen.

Rapporten är att betrakta som ett underlag för en analys av den samhällsekonomiska kostnaden och konsekvenser av den högre utbildningens bristande matchning mot arbetsmarknadens behov. Analysen utgör, tillsammans med reformförslag, också underlag för den fortsatta diskussionen kring högre utbildningspolitiska prioriteringar. Det är vad näringslivet ser som mest prioriterat och efterfrågat för att möta kompetensförsörjningsutmaningen. Målet är ett system för högre utbildning som bättre underlättar näringslivets kompetensförsörjning.

Stockholm i december 2023

Ulrika Wallén

Högskolepolitisk expert
Svenskt Näringsliv

Sammanfattning

Bristande matchning mellan nytexaminerade och arbetsmarknadens behov

Utbildningsnivån hos den svenska befolkningen i yrkesverksam ålder har ökat markant under de senaste decennierna. Det ökande deltagandet i högre utbildning skapar värden för både individ och samhälle. Detta mervärde begränsas dock om de färdigheter som studenter tillförskansar sig under en utbildning inte matchar arbetsmarknadens behov. En begränsad matchning mellan ämneskunskaperna hos examinerade studenter och arbetsgivares efterfrågan på arbetskraft leder till minskad samhällsekonomisk effektivitet och lägre produktivitet, då samhällets resurser inte allokeras på ett optimalt vis.

Mot bakgrund av detta syftar denna rapport till att beskriva de mönster och bakomliggande faktorer som präglar högskolestudenters val av ämnesinriktning, samt de potentiella samhällsekonomiska värden som skulle kunna skapas om studenter i högre grad läser utbildningar som motsvarar arbetsmarknadens behov.

Dimensionering av högre utbildning är en komplex process

Möjligheten att delta i högre utbildning, samt att välja en utbildning som motsvarar vad som efterfrågas på arbetsmarknaden, är avhängig av vilka utbildningar som erbjuds vid universitet och högskolor. På ett övergripande plan ska högre utbildning svara mot studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. I stor utsträckning bygger dimensioneringen av högre utbildning på principen att lärosätena själva avgör vilket utbildningsutbud som ska erbjudas. Dimensioneringsprocessen är dock komplex och påverkas av många olika faktorer – såsom formuleringar i författningstexter och regleringsbrev, lärarkapacitet samt inte minst söktrycket till olika utbildningar. Ersättningsmodellen för högre utbildning baseras uteslutande på studenters studieprestationer, oavsett utbildningens relevans för arbetsmarknaden.

Stor variation i arbetsmarknadsetablering beroende på ämnesinriktning

Förutsättningarna på arbetsmarknaden är generellt sett goda för individer med en högskoleutbildning. Även om både lärosäten och studenter överlag anpassar sig till arbetsmarknadens behov, varierar dock matchningen mellan dessa behov och olika utbildningsinriktningar.

Utbildningar som leder till en yrkesexamen innebär generellt goda förutsättningar för etablering på arbetsmarknaden. Dessutom leder en sådan examen i stor utsträckning till ett yrke som matchar utbildningen. Även studenter som erhållit en generell examen möter relativt goda förutsättningar på arbetsmarknaden. Konstnärliga examina leder dock till en relativt låg etableringsgrad – dessutom arbetar individer med en sådan utbildning i låg utsträckning inom yrken som matchar utbildningens innehåll.

Studenters intressen och passion har stor betydelse inför studievalet

Dimensioneringen av högre utbildning sker i samspel mellan lärosätena och studenternas intressen. Utan ett tillräckligt stort söktryck kommer erbjudna utbildningsplatser inte att fyllas. Studenternas bakomliggande drivkrafter inför studievalet har därför stor betydelse för dimensioneringen av högre utbildning.

En stor majoritet av studenterna anser att personligt intresse och passion är en betydande faktor inför valet av utbildningsinriktning. Samtidigt anser många studenter att även den framtida efterfrågan på arbetsmarknaden påverkar studievalet.

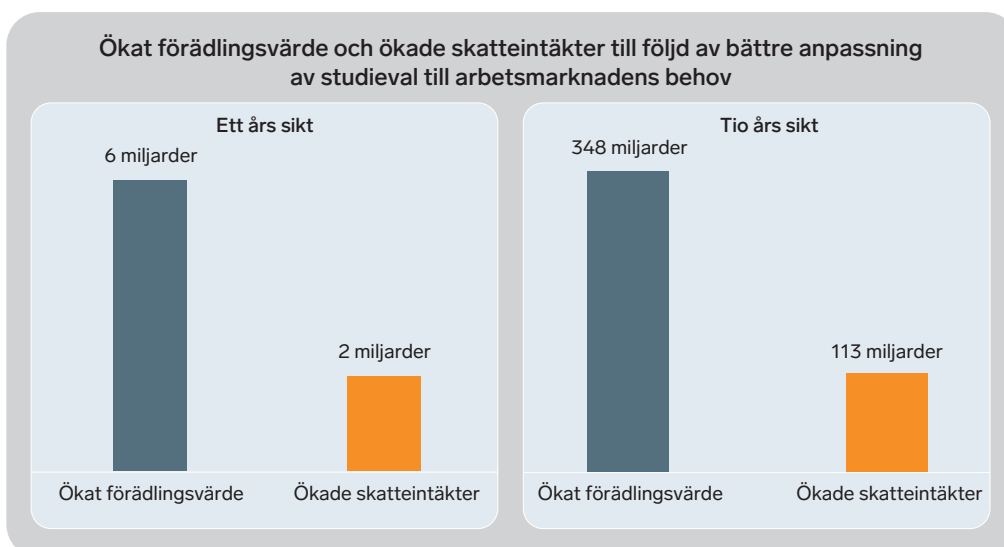
Om det egna intresset inte speglar arbetsmarknadens behov finns dock risk att utbildningar som leder till god etablering på arbetsmarknaden väljs bort. Vilka drivkrafter som är av störst vikt inför studievalet varierar mellan studenter inom olika ämnesinriktningar. Främst utmärker sig studenter inom humaniora, konst och media genom att lägga relativt liten vikt vid den framtida efterfrågan på arbetsmarknaden.

Kostnaden för den bristande matchningen uppgår till miljardbelopp

De samhällsekonomiska vinster som skulle uppstå om studenter i större utsträckning än idag läser utbildningar som motsvarar arbetsmarknadens behov är betydande. Dessa potentiella vinster kan även betraktas som kostnader till följd av bristande matchning mellan högre utbildning och arbetsmarknadens behov.

På ett års sikt skulle en förbättrad matchning av en årskull utexaminerade studenter mot arbetsmarknadens behov innebära att förädlingsvärdet inom den svenska ekonomin, innefattande både näringsliv och offentlig sektor, ökar med 6 miljarder kronor. Dessutom ökar skatteintäkterna med 2 miljarder kronor.

På tio års sikt har en ökad matchning av examinerade mot arbetsmarknadens behov en betydande ekonomisk potential. Vid ett förändrat examensmönster beräknas ökningen i förädlingsvärde uppgå till 348 miljarder kronor, medan ökningen avseende skatteintäkter uppgår till 113 miljarder kronor.



1. Inledning

1.1 Bakgrund

Utbildningsnivån i Sverige har under de senaste decennierna ökat markant. Sedan år 2000 har andelen högtbildade i yrkesverksam ålder fördubblats¹, vilket skapar värden för både individer och samhälle. Utifrån ett individuellt perspektiv bidrar en utbildning till förbättrade karriärmöjligheter och en starkare löneutveckling. En utbildning gör det även möjligt att förkovra sig i ett ämne man är intresserad av. För företag innebär en välutbildad arbetskraft bättre möjligheter att utveckla mer kunskapsintensiva produkter och tjänster. Utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv bidrar utbildning till att öka samhällets humankapital, vilket i förlängningen kan förväntas leda till ökade produktionsnivåer.

Möjligheten att delta i högre utbildning är avhängig av vilka utbildningar som erbjuds vid universitet och högskolor. Principerna för dimensionering av högre utbildning baseras i hög grad på att universitet och högskolor själva avgör sitt utbildningsutbud. Lärosäten har stor frihet att själva besluta om vilka utbildningar samt hur många utbildningsplatser som ska erbjudas. Även utbildningarnas innehåll präglas av stor flexibilitet. Utbildningsutbudet behöver dock motsvara studenters preferenser för att de utbildningsplatser som lärosätena erbjuder ska fyllas. Som individ kan man fritt söka till en viss utbildning utifrån sitt intresse, där förutsättningarna att antas beror på respektive utbildnings behörighets- och meritkrav.

Även om både lärosäten och studenter tar hänsyn till arbetsmarknadens behov, varierar matchningen mellan dessa behov och olika utbildningsinriktningar. Inom vissa utbildningar produceras kunskap som i stor utsträckning speglar behovet på arbetsmarknaden, vilket i längden leder till ökad samhällsekonomisk produktivitet. Andra utbildningsinriktningar har lägre anknytning till både arbetsmarknadens behov och produktionen av samhällsekonomiska värden. Den begränsade matchningen mellan utbudet av ämneskunskaperna hos examinerade studenter och arbetsgivares efterfrågan på arbetskraft leder till minskad samhällsekonomisk effektivitet och lägre produktivitet då samhällets resurser inte allokeras på ett optimalt vis.

¹ År 2000 uppgick andelen i befolkningen mellan 25–64 år med minst treårig eftergymnasial utbildning till ungefär 16 procent. År 2022 uppgick motsvarande andel till 30 procent. Se SCB (2023a).

1.2 Studiens syfte och utgångspunkter

Denna rapport syftar till att beskriva de mönster och bakomliggande faktorer som präglar högskolestudenters val av ämnesinriktning, samt de potentiella samhällsekonomiska värden som skulle kunna skapas om studenter i högre grad läser utbildningar som motsvarar arbetsmarknadens behov. I rapporten beskrivs konsekvenser i form av ökat förädlingsvärde (bidrag till bruttonationalprodukten, bnp) samt högre skatteintäkter.

Analysen avgränsas till studievalen hos den grupp av individer som väljer att läsa och examineras från en högskoleutbildning på grundnivå eller avancerad nivå. Studien fokuserar inte på den generella nyttan av högre utbildning. Konsekvensanalysen fokuserar dessutom uteslutande på konsekvenser i form av samhällsekonomiska värden. Andra värden som en utbildning kan ge upphov till, såsom personlig utveckling och fördjupning av individuella intressen, behandlas inte inom ramen för denna analys.

1.3 Rapportens disposition

Rapporten inleds med en övergripande beskrivning av principerna för dimensionering av utbildningar vid universitet och högskolor. Sedan följer en översikt över befolkningens utbildningsbakgrund och förutsättningarna för examinerade att etablera sig på arbetsmarknaden. I det följande kapitlet redogörs för vilka drivkrafter som påverkar studenters val av studieinriktning. Därefter redovisas de samhällsekonomiska effekter som skulle uppstå om studenter i större utsträckning läser utbildningar som präglas av högre relevans för arbetsmarknaden. Avslutningsvis redovisas Svenskt Näringslivs policyförslag på området.

2. Hur dimensioneras högre utbildning?

Dimensioneringen av högre utbildning påverkas av ett stort antal faktorer med både direkt och indirekt inverkan på dimensioneringsprocessen. På en övergripande nivå baseras dock utbildningsdimensionering på principen att lärosätena i stor utsträckning själva avgör vilket utbildningsutbud som ska erbjudas. Denna princip kan spåras tillbaka till 1993 års högskolepolitiska reform som på ett betydande vis förändrade styrmodellen för högskolesektorn. Reformen innebar bland annat att ersättningsmodellen för utbildningsverksamheten följer studenterna och deras studieresultat, snarare än de centrala bedömningar av arbetsmarknadens behov som varit rådande sedan 1977 års högskolereform.

Nedan sammanfattas några av de faktorer som lärosäten behöver förhålla sig till vid dimensionering av utbildningar. Sammanställningen syftar inte till att ge en heltäckande översikt över dimensioneringsprocessen, utan syftar till att ge läsaren en sammanfattande bild av viktiga beståndsdelar för lärosätens förutsättningar att utforma sin utbildningsverksamhet utifrån ett arbetsmarknadsperspektiv.

2.1 Författningar och regleringsbrev

Högskolelagen² reglerar verksamheten för universitet och högskolor under statligt huvudmannaskap. I författningstexten beskrivs bland annat att det i högskolors uppgift ingår att samverka med det omgivande samhället för ömsesidigt utbyte och att verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta. Utbildningar ska utveckla studenters beredskap att möta förändringar i arbetslivet samt utveckla studenters förutsättningar för yrkesverksamhet som ställer krav på självständighet. En nyligen införd formulering i högskolelagen lyfter även fram att livslångt lärande ska främjas.

Högskoleförordningen³ kan betraktas som ett komplement till högskolelagen och innehåller bland annat direktiv om styrning och ledning vid lärosäten, samt kravställningar på utbildningars innehåll.

² Högskolelag (1992:1434).

³ Högskoleförordning (1993:100).

Utöver dessa författningstexter ges direktiv för verksamheten vid lärosäten i det gemensamma regleringsbrev som riktas mot samtliga universitet och högskolor.⁴ I detta regleringsbrev beskrivs bland annat att utbildningarna ska svara mot studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov.

2.2 Ersättningsmodeller

Finansieringsmodellen för lärosätens utbildningsverksamhet har stor påverkan på dimensioneringen av utbildningar. Lärosätens ersättning för utbildningsverksamhet på grundnivå och avancerad nivå är idag prestationsbaserad och baseras på två grundläggande faktorer: antalet helårsstudenter (HST) samt antalet helårsprestationer (HPR).⁵ Ersättningsbeloppen varierar mellan olika utbildningsområden, där samhällsvetenskapliga ämnesfält erhåller lägst ersättningsnivåer medan estetiska och medie-relaterade utbildningsområden ges högst ersättning.⁶ Antalet studieplatser som kan erbjudas vid ett lärosäte begränsas av ett takbelopp, som anger det högsta ersättningsbeloppet ett lärosäte kan erhålla för sin utbildningsverksamhet.

För utbildningar inom vissa bristyrken tilldelas i vissa fall särskilda medel. Andra utbildningsformer på motsvarande grund- och avancerad nivå, såsom exempelvis uppdragsutbildningar, finansieras genom andra principer än ovanstående.

2.3 Tillståndsprocesser

Ett lärosäte behöver uppfylla vissa krav för att kunna erbjuda utbildningar inom olika fält. För att kunna erbjuda en utbildning med en viss inriktning behöver ett lärosäte genomgå en examenstillståndsprövning. Myndigheten Universitetskanslersämbetet (UKÄ) genomför sådana prövningar efter ansökan från respektive lärosäte. UKÄ genomför även löpande utvärderingar av ett urval utbildningar. Om en utbildning inte uppnår en viss nivå av kvalitet kan examenstillståndet dras in.

2.4 Interna beslutsprocesser och kapacitet

Dimensioneringen av utbildningar påverkas även av lärosätens interna förhållanden. Beslutsprocesser för hur en utbildning ska dimensioneras – eller huruvida en utbildning ska startas eller läggas ned – varierar mellan olika lärosäten. Även praktiska förhållanden, såsom lärarkapacitet eller personliga intressen och erfarenheter hos anställda vid ett lärosäte, påverkar förutsättningarna för att kunna erbjuda en viss utbildning.

⁴ Regleringsbrev U2022/02763.

⁵ En helårsstudent motsvarar en individ som varit inskriven för studier under ett helt läsår. En helårsprestation innebär godkända resultat motsvarande ett läsårs heltidsstudier.

⁶ Ersättningen för helårsstudenter respektive helårsprestationer regleras genom förslag i budgetpropositioner (utgiftsområde 16, Utbildning och universitetsforskning).

2.5 Samverkan

Dimensioneringen av utbildningsutbudet sker i viss utsträckning i samverkan med externa aktörer. Sådan samverkan sker i både formella och informella processer. Ett exempel på en mer formell samverkansform är bransch- och programråd, som ofta har en viktig roll i att säkerställa kvalitet och relevans för en utbildning. Ett exempel på informell samverkan är de personliga nätverk som lärare och forskare vid ett lärosäte har.

2.6 Söktryck

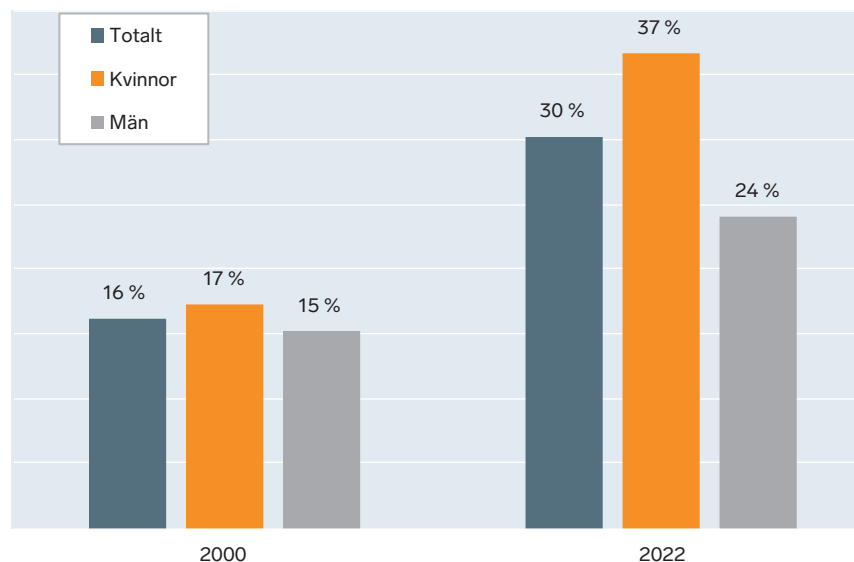
I praktiken påverkas förutsättningarna för utbildningsdimensionering av söktrycket till respektive utbildning. Utan tillräckligt många sökande till en viss utbildning är det ej relevant för ett lärosäte att finansiera och genomföra utbildningen i fråga. Studenters intresse är därför en viktig faktor för ett lärosätes förutsättningar att både starta och driva en viss utbildning – i synnerhet då finansieringen till allra största del baseras på studenternas studiedeltagande och prestationer.

3. Befolkningens deltagande i högre utbildning

I detta kapitel beskrivs befolkningens deltagande i utbildningar vid universitet och högskolor. Här redogörs för befolkningens utbildningsnivå samt vilka ämnesinriktningar som präglar studenters preferenser. Dessutom beskrivs i vilken utsträckning studenter etablerar sig på arbetsmarknaden efter avslutad utbildning.

3.1 Ökad utbildningsnivå i samhället

Den svenska befolkningens utbildningsnivå har ökat markant sedan millennieskiftet, vilket framgår av figur 3.1. Under perioden 2000–2022 nästintill fördubblades andelen i yrkesverksam ålder (25–64 år) med minst treårig eftergymnasial utbildning – från 16 till 30 procent.



Figur 3.1. Andel med minst treårig eftergymnasial utbildning (befolkningen, 25–64 år).

Källa: SCB (2023a).

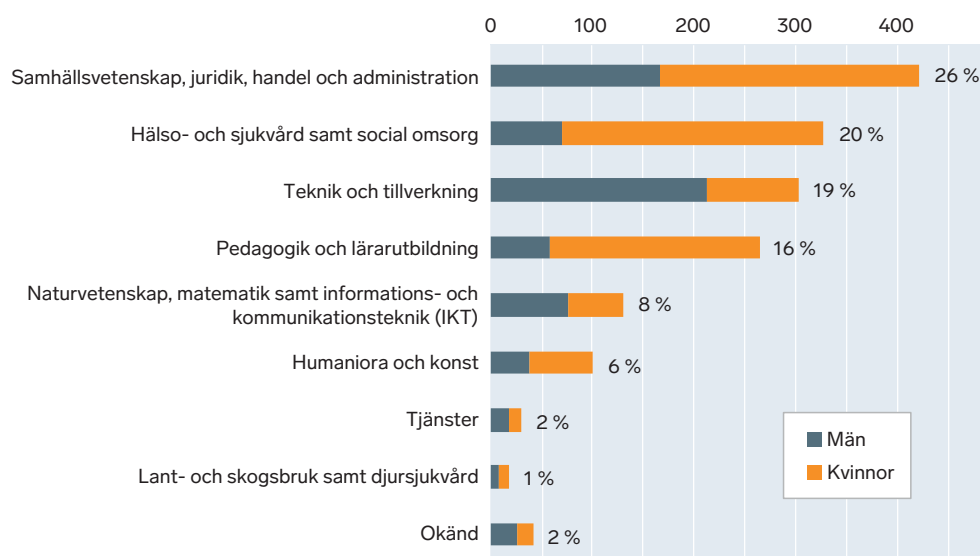
Den ökade utbildningsnivån beror i stor utsträckning på kvinnors ökade studiedeltagande. År 2000 var skillnaden i utbildningsnivå mellan män och kvinnor relativt liten. År 2022 hade andelen kvinnor i yrkesverksam ålder med minst treårig eftergymnasial utbildning ökat till 37 procent, medan motsvarande andel för män

uppgick till 24 procent. Detta mönster speglar en långsiktig trend där kvinnor utgjort en majoritet av högskolestudenter på grundnivå sedan 1977 års högskolereform.⁷

I figur 3.2 nedan ges en översikt över befolkningens ämnesmässiga utbildningsbakgrund. Statistiken avser antalet individer mellan 25 och 64 år med minst treårig eftergymnasial utbildning. I figuren framgår även antalet män och kvinnor med en avslutad utbildning inom respektive ämnesområde.

Den vanligaste utbildningsinriktningen är *samhällsvetenskap, juridik, handel och administration*. Detta är ett relativt brett ämnesområde som innefattar ämneskategorier såsom statsvetenskap, sociologi, freds- och utvecklingsstudier samt kultur-, samhälls- och ekonomisk geografi. Ungefär var fjärde individ har läst en utbildning inom detta ämnesområde.

I figuren framgår även en tydlig bild av skillnaderna i val av ämnesinriktning mellan män och kvinnor. Inom ämnesområdena *hälso- och sjukvård samt social omsorg* respektive *pedagogik och lärarutbildning* uppgår andelen kvinnor till ungefär 80 procent. Inom det största ämnesområdet – *samhällsvetenskap, juridik, handel och administration* – är motsvarande andel 60 procent. Även inom ämnesområdet *humaniora och konst* uppgår andelen kvinnor till 60 procent. Män är i majoritet i de STEM-relaterade⁸ inriktningarna *naturvetenskap, matematik samt informations och kommunikationsteknik (IKT)* respektive *teknik och tillverkning* (som bland annat innefattar civilingenjörsutbildningar). Män är även i majoritet i det relativt lilla området *tjänster* som bland annat innefattar polis- och officersutbildningar.



Figur 3.2. Antal individer med avslutad minst treårig eftergymnasial utbildning inom respektive ämne (befolkningen, 25–64 år, tusental).

Källa: SCB (2023a).

Not: Statistiken avser individer, 25–64 år. Procentsatserna avser andelen med minst treårig eftergymnasial utbildning inom respektive ämnesinriktning inom hela populationen. Ämneskategorier enligt SUN 2020, ensiffrig nivå.

⁷ Innan reformen utgjorde män en majoritet av högskolestudenter. I samband med reformen utvidgades dock högskolebegreppet och flera eftergymnasiala utbildningar fördes till högskolan vilket ökade andelen kvinnor bland högskolestudenter. De största utbildningarna som omklassificerades till högskoleutbildningar var socionomutbildningen, lärarutbildningen och sjuksköterskeutbildningen.

⁸ STEM är en förkortning för Science, Technology, Engineering samt Mathematics.

3.2 Högst etableringsgrad på arbetsmarknaden efter en yrkesexamen

Den ökade utbildningsnivån i samhället är positiv utifrån flera perspektiv. En högre utbildningsnivå innebär att arbetsgivares tillgång till kvalificerad arbetskraft förbättras. Detta skapar möjligheter att producera mer kunskapsintensiva varor och tjänster, vilket i längden leder till högre produktivitet per arbetad timme. Arbetsmarknadens behov tillgodoses dock inte av en högre utbildningsnivå i sig. Deltagande i högre utbildning kan skapa värden för både individ och samhälle, men om de färdigheter som studenter tillförskansar sig genom en utbildning inte matchar arbetsmarknadens behov blir mervärdet av en utbildning begränsat.

Vad avgör om en individ är etablerad på arbetsmarknaden?

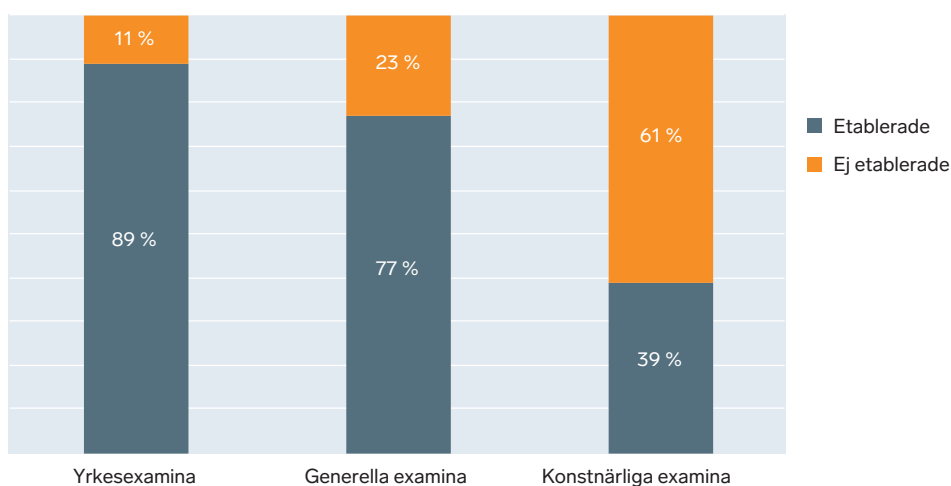
Etableringsmättet är ett mått på anknytningen till arbetsmarknaden, som tas fram av SCB.

För att räknas som etablerad på arbetsmarknaden krävs att individen registrerats som sysselsatt i november månad.

Den sammanräknade arbetsinkomsten ska under året överstiga 260 300 kronor (år 2021).

Dessutom får inga perioder som innefattar arbetslöshet eller deltagande i arbetsmarknadspolitiska åtgärder förekomma.

Förutsättningarna på arbetsmarknaden är generellt sett goda för individer med en högskoleutbildning, men variationen är stor mellan olika examenstyper och inriktningar. En yrkesexamen leder efter avslutad utbildning till den relativt sett högsta etableringsgraden – se figur 3.3 nedan. 89 procent av de individer som erhållit en yrkesexamen klassificeras som etablerade på arbetsmarknaden 1–1,5 år efter utfärdad examen. För individer med en generell examen uppgår motsvarande andel till 77 procent. En relativt låg andel av individer med en utfärdad konstnärlig examen – 39 procent – klassas som etablerade på arbetsmarknaden efter samma period.⁹



Figur 3.3. Andel individer med etablerad ställning på arbetsmarknaden per examenstyp, 1–1,5 år efter utfärdad examen (uppföljningsår 2021).

Källa: UKÄ (2023).

Not: Etableringsgraden avser status 1–1,5 år efter examen. Statistiken innefattar inte individer som studerar eller vars uppgift saknas vid uppföljningstillfället.

⁹ Statistiken i figuren innefattar inte individer som studerar eller vars uppgift saknas vid uppföljningstillfället.

3.3 Yrkesexamen leder ofta till yrken som matchar utbildningsbakgrunden

I etableringsstatistiken som beskrivits ovan framgår inte vilken typ av sysselsättning individer med respektive utbildningsbakgrund har. Även om man är yrkesverksam begränsas mervärdet av en utbildning om man inte arbetar i ett yrke som matchar den specifika utbildningen. I figur 3.4 nedan beskrivs därför i vilken utsträckning yrkesverksamma personer med respektive utbildningsbakgrund arbetar i ett helt eller delvis matchat yrke, utifrån en klassificering som baseras på de regionala matchningsindikatorerna. Statistiken avser yrkesverksammas status år 2021.

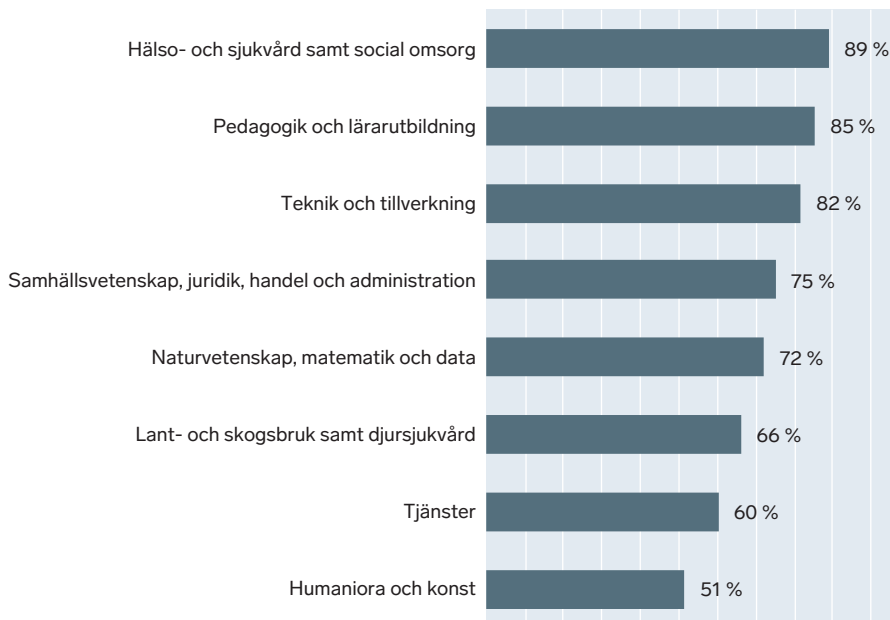
Vad är regionala matchningsindikatorer?

De regionala matchningsindikatorerna har utvecklats av Reglab i samarbete med SCB. Indikatorerna förvaltas idag av Tillväxtverket.

Syftet med de regionala matchningsindikatorerna är att spegla utbud och efterfrågan på utbildad arbetskraft, samt matchningen däremellan.

Högst nivå av matchning mellan utbildning och yrke har individer som läst *pedagogik och lärarutbildning* respektive *hälso- och sjukvård samt social omsorg*. Även *teknik och tillverkning*, som bland annat innefattar civilingenjörsutbildningar, har en relativt hög matchning mellan utbildning och yrke. Noterbart är att dessa ämneskategorier i stor utsträckning utgörs av yrkesexamina.

Lägst matchning mellan utbildning och yrke har individer som läst en utbildning inom humaniora och konst. Endast hälften av de individer som läst en sådan utbildning är verksamma inom ett yrke som helt eller delvis matchar utbildningsinriktningen.



Figur 3.4. Andel yrkesverksamma med helt eller delvis matchat yrke, efter utbildningsinriktning (2021).

Källa: Egen bearbetning av underlag som tillhandahållits av SCB.

Not: Statistiken avser andelen individer med respektive utbildningsbakgrund som arbetar inom helt eller delvis matchade yrken. Statistiken avser endast yrkesverksamma individer med minst treårig eftergymnasial utbildningsbakgrund. Ämneskategorier enligt SUN 2020, ensiffrig nivå.

4. Studenters drivkrafter inför valet av utbildning

I detta kapitel sätts beskrivningarna i ovanstående kapitel i en kontext genom att redogöra för studenters egna bedömningar av de drivkrafter – däribland anpassning till arbetsmarknadens behov – som ligger till grund för valet av utbildning.

Underlaget som presenteras i kapitlet bygger på en enkät som distribuerats till ett riksrepresentativt urval av män och kvinnor i åldern 16–30 år som studerat, studerar eller planerar att studera en utbildning vid högskola eller universitet. Enkäten distribuerades under sommaren 2023 och besvarades av 2 003 respondenter.

I högerkant framgår några av de mest framträdande resultaten. I avsnitten nedan finns fördjupade redovisningar av resultaten samt beskrivningar av hur mönstret skiljer sig åt mellan studenter inom olika ämnesinriktningar. I bilaga 1 presenteras fler resultat från undersökningen.

9 av 10
anser att personligt intresse och passion är ganska eller mycket viktigt inför valet av utbildningsinriktning.

3 av 4
anser att den framtida efterfrågan på arbetsmarknaden är ganska eller mycket viktig inför valet av utbildningsinriktning.

2 av 3
anser att utbildningens kvalitet är en viktig faktor inför studievalet – oavsett ämnesinriktning.

Varannan
anser att bättre karriärmöjligheter inom andra ämnen kan bidra till att de väljer en annan utbildningsinriktning.

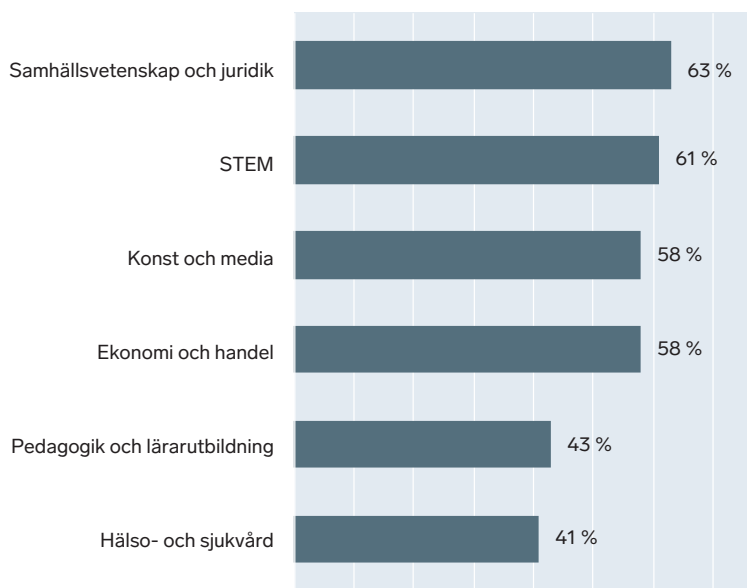
4.1 Studenter har ett brett utbud av utbildningsmöjligheter

Inför valet av ämnesinriktning står en blivande student inför ett viktigt beslut som kan komma att prägla resten av livet. Urvalet av utbildningar att välja mellan är stort – idag finns 35 universitet, högskolor samt konstnärliga högskolor med beviljade examenstillstånd.¹⁰ Dessa lärosäten erbjuder ett brett utbud av utbildningar inom olika ämnesområden.

¹⁰ Dessutom finns ytterligare 14 enskilda utbildningsaktörer med examenstillstånd. Dessa är oftast av relativt liten storlek och erbjuder i regel utbildningar inom en enskild examensinriktning.

Det stora utbudet av utbildningar innebär att blivande studenter har många valmöjligheter avseende studiernas inriktning. Ungefär hälften av enkätens respondenter har angett att de jämfört ganska eller väldigt många studiealternativ inför sitt slutliga val.¹¹ Endast 8 procent av respondenterna har angett att de inte behövt göra någon jämförelse alls innan de tagit beslut om sina framtida studier.¹²

Mönstret skiljer sig åt något mellan olika utbildningsinriktningar. I figur 4.1 nedan framgår andelen respondenter inom respektive studieinriktning som angett att de jämfört ganska eller väldigt många utbildningsalternativ innan sitt slutliga val. Respondenter inom ämnesinriktningarna *pedagogik och lärarutbildning* samt *hälso- och sjukvård* jämför relativt få utbildningar. En tolkning av detta är att dessa ämnesinriktningar är relativt snäva samt i stor utsträckning erbjuds vid många regionala lärosäten.¹³ Inom övriga ämnesinriktningar har omkring sex av tio respondenter angett att de jämfört ganska eller väldigt många utbildningsalternativ.



Figur 4.1. Hur många utbildningsalternativ jämförde du innan du tog ditt beslut?
Andel respondenter inom respektive ämne som svarat "ganska många" eller "väldigt många".

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.

Antal respondenter: 2003.

¹¹ Studenterna har inom ramen för denna frågeställning själva fått tolka begreppet "utbildningsalternativ".

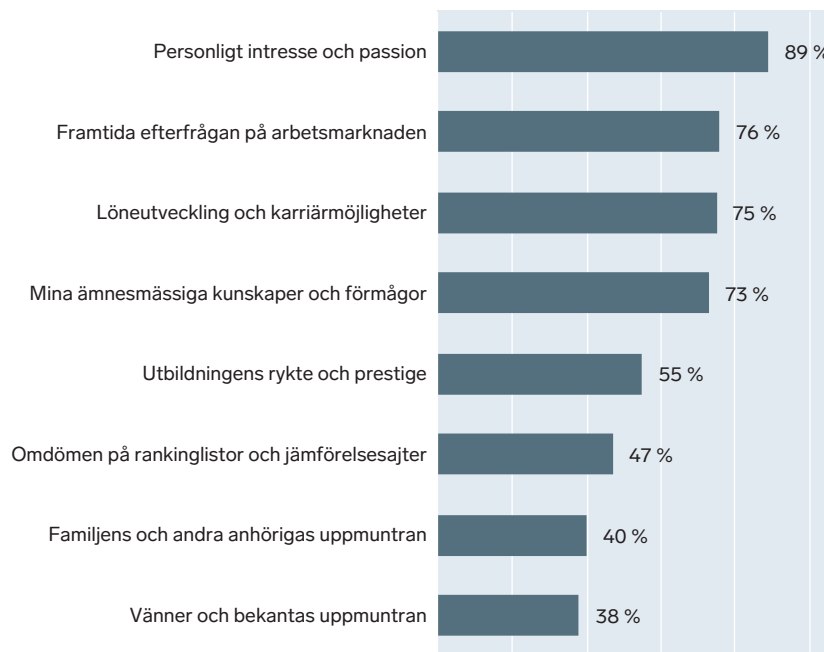
¹² Respondenterna har även kunnat ange svarsalternativen "inte så många" samt "vet ej".

¹³ Sjuksköterske- och lärarutbildningar präglas i stor utsträckning av rekryteringar av studenter från den egna regionen. Se UKÄ (2020).

4.2 Personligt intresse och passion viktigaste faktorn vid val av ämnesinriktning

Inför valet av ämnesinriktning påverkas studenter av många olika faktorer. Bland respondenterna lyfts personligt intresse och passion fram som den största drivkraften vid val av utbildningsinriktning – se figur 4.2 nedan. Nästan nio av tio respondenter har angett att personligt intresse och passion är ganska eller mycket viktigt vid valet av utbildningsinriktning. Det egna intresset är således avgörande vid valet av utbildningsinriktning.

Även den framtida efterfrågan på arbetsmarknaden samt löneutveckling och karriärmöjligheter är dock viktiga faktorer vid studenters val av studieinriktning, tillsammans med individens ämnesmässiga kunskaper och förmågor. Noterbart är att vänners och familjs uppmuntran rankas som relativt oviktiga faktorer i samband med val av studieinriktning.

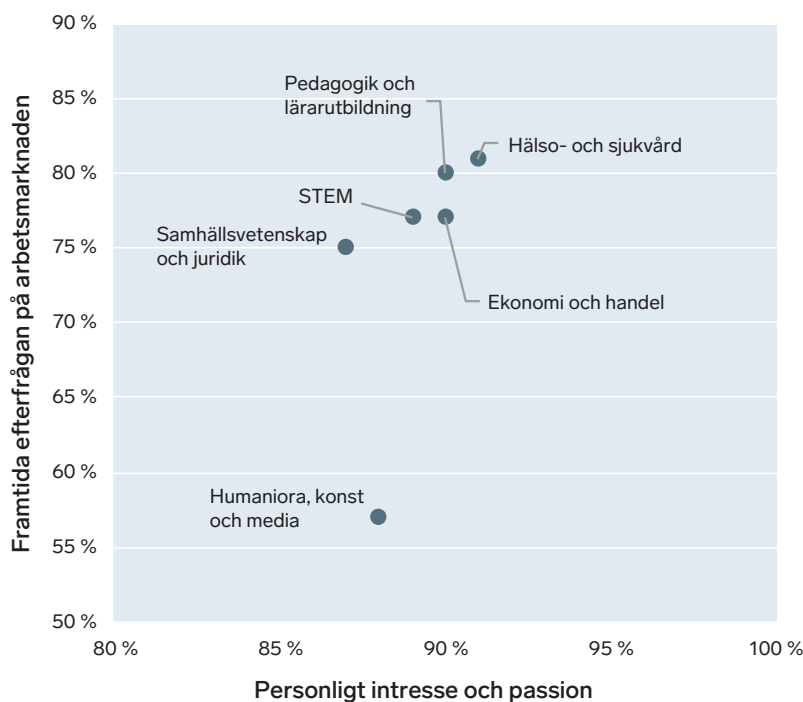


Figur 4.2. Hur viktigt var eller är följande för ditt val av utbildningsinriktning?
Andel respondenter som svarat att respektive alternativ är "ganska viktigt" eller "väldigt viktigt".

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.
Antal respondenter: 2003.

Överlag är de demografiska skillnaderna relativt små vad gäller drivkrafter inför valet av utbildningsinriktning. Oavsett kön, ålder eller bostadsort uppvisar respondenterna liknande preferenser när de väljer utbildningsinriktning. Dock uppvisas vissa skillnader mellan studenter inom olika utbildningsinriktningar.

I figur 4.3 nedan framgår sambandet mellan studenters syn på vikten av personligt intresse och passion samt hänsyn till framtida efterfrågan på arbetsmarknaden. Det personliga intresset och passionen är generellt en viktig faktor för studenter inom samtliga utbildningsinriktningar. De flesta studenter är även samstämmiga kring vikten av utbildningens koppling till den framtida efterfrågan på arbetsmarknaden. Ett undantag är dock studenter inom humaniora, konst och media som lägger en relativt liten vikt vid efterfrågan på arbetsmarknaden inför valet av studieinriktning.¹⁴



Figur 4.3. Hur viktigt var eller är följande för ditt val av utbildningsinriktning?
Andel respondenter inom respektive ämne som svarat "ganska viktigt" eller "väldigt viktigt".
Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.
Antal respondenter: 2003.

4.3 Utbildningens kvalitet en viktig faktor inför studievalet

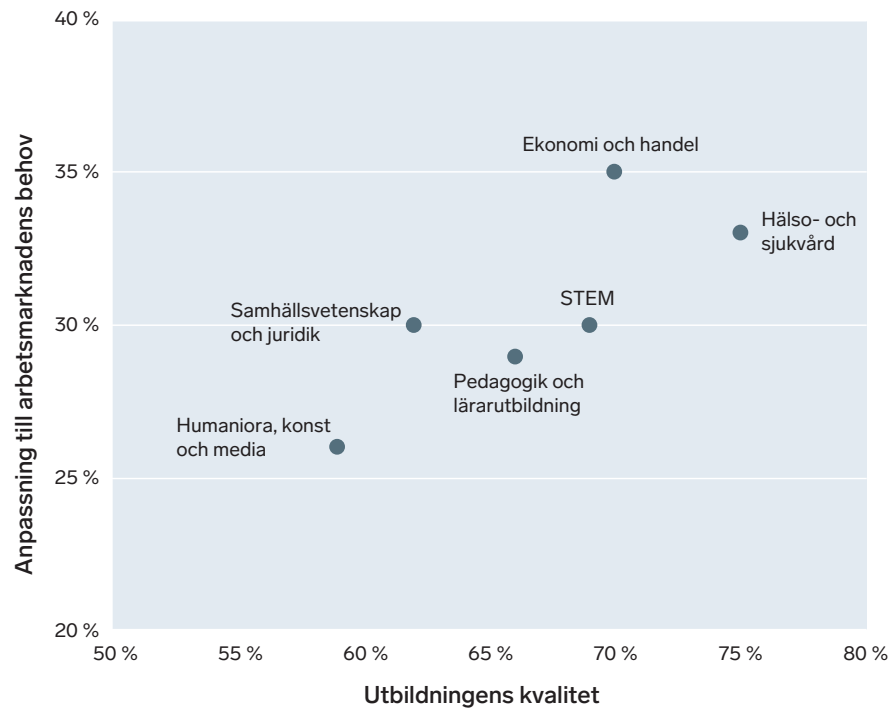
Respondenterna har även fått frågan om i vilken utsträckning de anser att utbildningens kvalitet respektive anpassning av utbildningen till arbetsmarknadens behov är viktiga faktorer inför utbildningsvalet – oavsett vilken inriktning de är intresserade av att läsa. Se vidare i figur 4.4 nedan.

Även i detta fall skiljer sig bedömningarna mellan olika utbildningsinriktningar, där ett visst samband kan ses mellan vikten som studenter lägger vid respektive faktor. Tre av fyra studenter inom *hälso- och sjukvård* har angett att utbildningens kvalitet

¹⁴ Observera att enkätens ämneskategorier skiljer sig från nomenklaturen som används i kapitel 3.

är viktig för att de ska välja en viss utbildning. Lägst andel individer som anser att utbildningens kvalitet är viktig för det egna studievalet återfinns inom ämnesfältet *humaniora, konst och media*.

Studenter inom *ekonomi och handel* lägger störst vikt vid anpassning av utbildningen till arbetsmarknadens behov, medan studenter inom *humaniora, konst och media* lägger relativt liten vikt även vid detta kriterium.



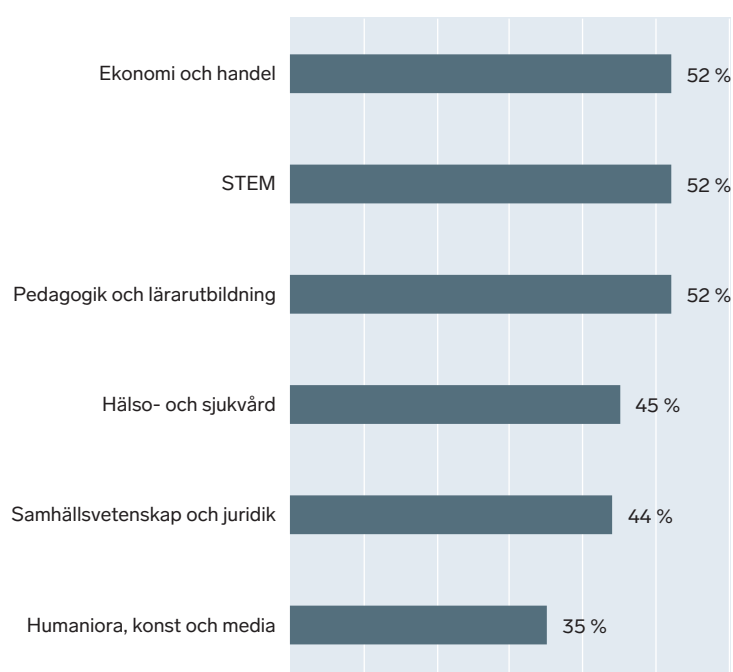
Figur 4.4. Andel respondenter som anser att respektive faktor är viktig inför val av utbildning (oavsett inriktning på utbildningen).

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.
Antal respondenter: 2003.

4.4 Bättre karriärmöjligheter kan förändra valet av ämnesinriktning

I enkäten har studenterna kunnat ange i vilken utsträckning bättre karriärmöjligheter kan ge incitament att välja en annan ämnesinriktning än den de valt eller avser att välja. Syftet är att ge en bild av i vilken mån studenterna kan tänka sig att välja alternativa utbildningsinriktningar, som leder till att de blir mer eftertraktade på arbetsmarknaden.

Ungefär hälften av respondenterna uppger att bättre karriärmöjligheter är en faktor som kan påverka dem att välja en annan studieinriktning än den de valt eller planerar att välja. Mönstret skiljer sig dock åt mellan olika utbildningsinriktningar – se figur 4.5 nedan. Inom tre ämnesinriktningar – *ekonomi och handel*, *STEM* samt *pedagogik och lärarutbildning* uppger 52 procent att bättre karriärmöjligheter är en faktor som kan påverka studenten att välja en annan studieinriktning. Lägst andel studenter som ser att bättre karriärmöjligheter skulle kunna påverka studievalet återfinns inom *humaniora, konst och media* (35 procent). Detta speglar resultaten som presenterats ovan, där studenter inom det sistnämnda ämnesområdet i relativt låg utsträckning drivs av en anpassning till arbetsmarknadens behov.



Figur 4.5. Andel respondenter som uppger att bättre karriärmöjligheter ger incitament att välja en annan utbildningsinriktning än den de valt eller planerar att välja.

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.

Antal respondenter: 2.003.

5. Samhällsekonomisk konsekvensanalys

I kapitlen ovan har framgått att förutsättningarna för etablering på arbetsmarknaden skiljer sig mellan olika utbildningsinriktningar. Dessutom varierar den vikt som studenter inom olika ämnesinriktningar lägger vid arbetsmarknadens behov. Sammantaget pekar dessa mönster på att den ämnesmässiga fördelningen av deltagandet inom högre utbildning inte är optimal utifrån ett samhällsekonomiskt perspektiv. För att belysa konsekvenserna av dessa förhållanden redogör vi i detta kapitel för storleken på de samhällsekonomiska vinster som skulle uppstå, om studenter i större utsträckning än idag läser utbildningar med högre relevans för arbetsmarknaden.¹⁵

5.1 Scenario för utbildningsdeltagande med högre relevans för arbetsmarknaden

Beräkningarna av ett scenario där studievalen inom högre utbildning präglas av högre relevans för arbetsmarknaden tar utgångspunkt i ämnesvalen hos examinerade under läsåret 2021/2022. Dessa ämnesval sätts i relation till relevansen för arbetsmarknaden, varefter en alternativ ämnesmässig fördelning av examinerade studenter beräknas – som i högre utsträckning speglar behoven på arbetsmarknaden.

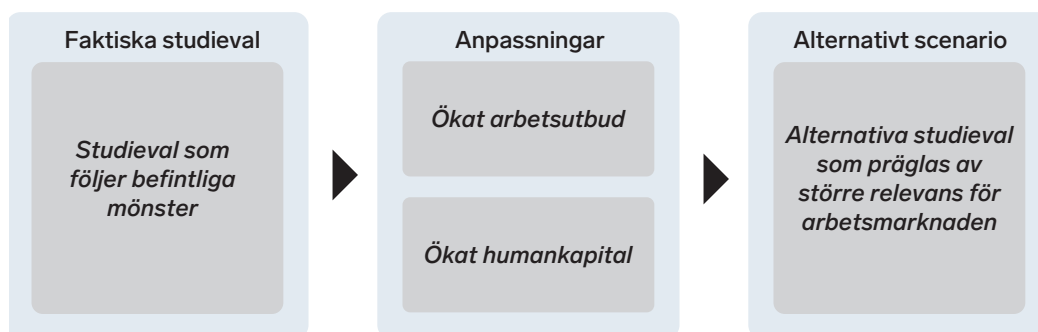
Modellen som används för att bedöma olika utbildningsinriktningars relevans för arbetsmarknaden bygger på två parametrar: etableringsgrader samt förväntad lönepremie.¹⁶ Genom att ta hänsyn till etableringsgrader fångar modellen i vilken utsträckning studenter inom ett visst ämnesområde är yrkesverksamma efter examen. En högre etableringsgrad innebär ett ökat arbetsutbud och att fler bidrar till skapandet av samhällsekonomiska värden. Storleken på förväntade lönepremier används för att approximera efterfrågan på det humankapital som byggs upp inom olika ämnesfält. I det alternativa scenariot möts arbetsmarknadens behov således både genom ett ökat arbetsutbud och ett ökat humankapital hos yrkesverksamma. Utgångspunkterna sammanfattas i figur 5.1 nedan.

I modellberäkningarna viktas omfördelningarna av examinerade studenter utifrån skillnader i etableringsgrad och lönepremier mellan olika ämnesinriktningar. Omfördelningarna viktas även utifrån det relativa antalet examinerade studenter inom

¹⁵ Se bilaga 2 för beskrivning av metodologiskt upplägg för den samhällsekonomiska analysen.

¹⁶ Lönepremien speglar vilken effekt som studierna har för en individens löneinkomst vid etablering på arbetsmarknaden.

respektive ämnesinriktning. Notera att beräkningarna inte bygger på premissen att samtliga studenter väljer de mest samhällsekonomiskt produktiva utbildningarna. Ett sådant scenario vore varken realistiskt eller önskvärt.



Figur 5.1. Utgångspunkter för beräkning av alternativt scenario avseende ämnesval.

Det bör även framhållas att det alternativa scenariot inte tar hänsyn till hur förändrade ämnesval kan komma till stånd. Modellen beskriver förändringar i fördelningen av studerande inom olika ämnesfält, men inte vilka faktorer som föranleder förändrade beteenden hos studenter eller andra aktörer. Modellen beskriver inte heller vilka enskilda ämnesinriktningar studenter omfördelas mellan, utan syftar endast till att beskriva ett scenario som är mer anpassat till arbetsmarknadens behov – oavsett hur ett sådant scenario uppstår. Som beskrivits ovan är dimensioneringsprocessen komplex, där många faktorer påverkar förutsättningarna för att ett visst antal studenter slutligen examineras inom en ämnesinriktning. Här samspelar politiska beslut både med lärosätenas förutsättningar att dimensionera sin utbildningsverksamhet och studenters preferenser. Se bilaga 2 för en mer utförlig metodbeskrivning.

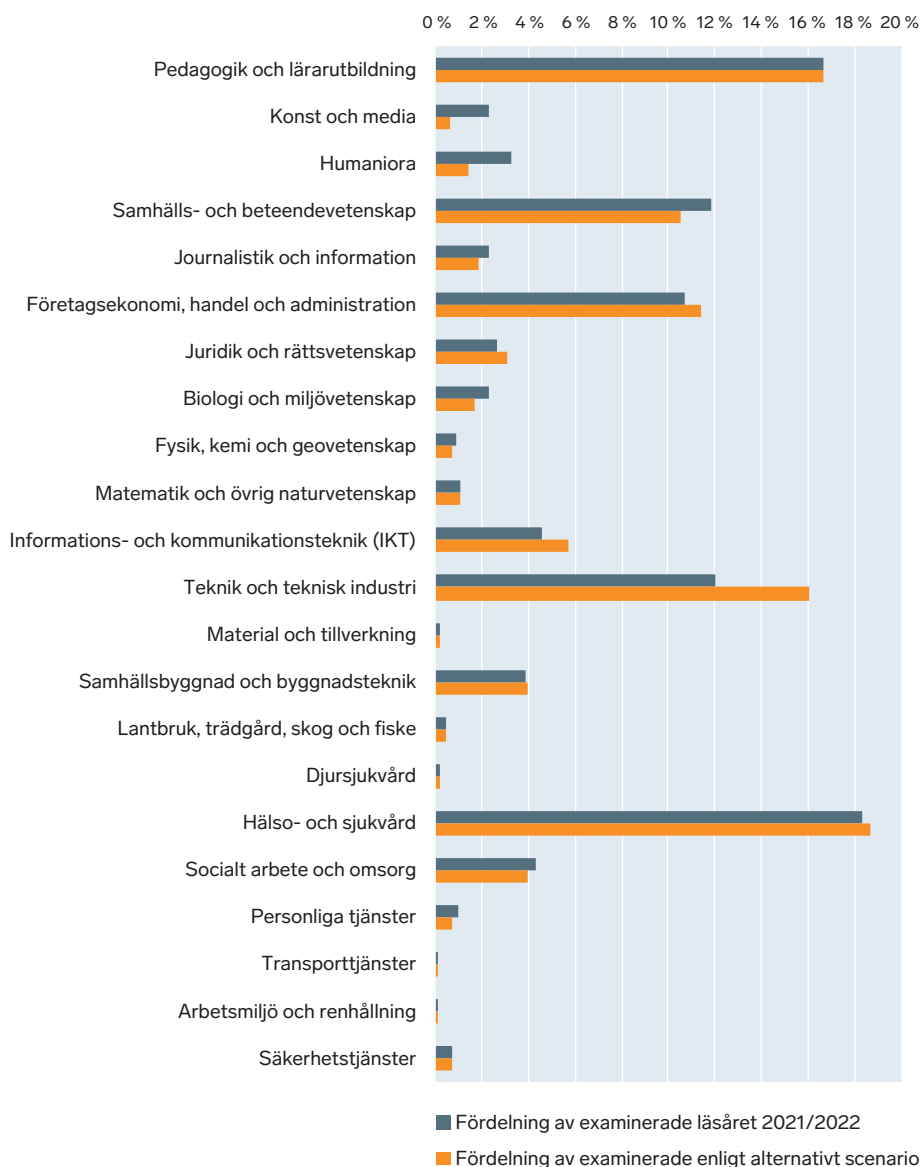
I figur 5.2 framgår resultatet av modellberäkningarna. I diagrammet beskrivs den ämnesmässiga fördelningen av studenter som examinerades under läsåret 2021/2022¹⁷ samt motsvarande fördelning baserat på det alternativa scenariot med större anpassning till arbetsmarknadens behov.

Det alternativa scenariot innebär en nettoomfördelning av 7 procent av de examinerade studenterna. För många utbildningsinriktningar innebär det alternativa scenariot endast marginella skillnader i utfall. Exempelvis är skillnaderna små för de två största ämnesinriktningarna: *pedagogik och lärarutbildning* samt *hälso- och sjukvård*. För vissa ämnesinriktningar kan dock tydliga förändringar observeras.

Den största ökningen av studenter sker inom ämnesinriktningen *teknik och teknisk industri*, vars andel av det totala antalet examinerade ökar från 12 till 16 procent. Även inom ämnesfältet *informations- och kommunikationsteknik (IKT)* innebär det alternativa scenariot en relativt stor tillströmning av studerande.

¹⁷ Under detta läsår tog ungefär 73 500 studenter ut en examen.

Störst minskning – både sett till antalet studenter och procentuellt – sker inom ämneskategorierna *konst och media* samt *humaniora*. Tillsammans minskar andelen studenter som läser dessa inriktningar med totalt 60 procent. Även inom kategorin *samhälls- och beteendevetenskap* är minskningen relativt stor.



Figur 5.2. Anpassning av utbildningsutbud till arbetsmarknadens behov.

Källa: Egna beräkningar, baserat på underlag från SCB.

Not: Ämneskategorier enligt SUN 2020, tvåsiffrig nivå.

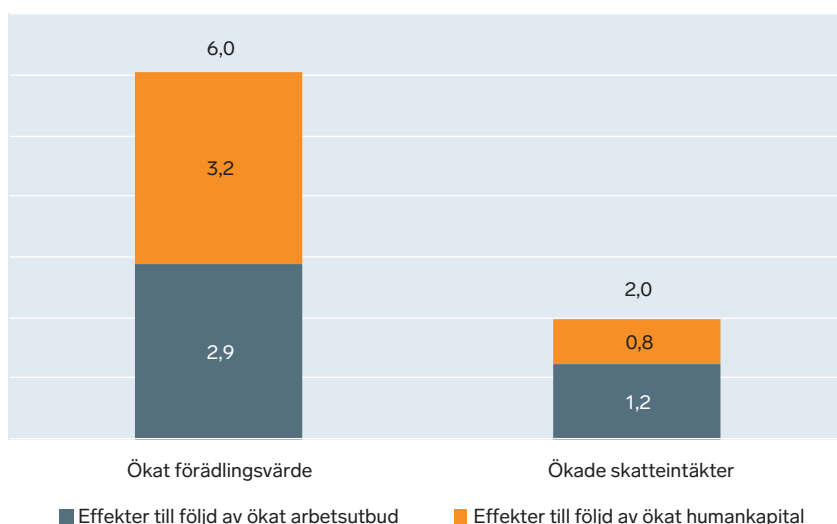
I avsnitten nedan framgår samhällsekonomiska konsekvensanalyser, baserade på skillnaderna i ämnesinriktningar bland examinerade under läsåret 2021/2022 och det alternativa scenariot avseende studenters ämnesval som beskrivits ovan. Analysen innefattar konsekvenser avseende öknings i förädlingsvärde samt skatteintäkter: dels på kort sikt motsvarande det första året efter studiernas avslut, dels på lång sikt motsvarande en tioårig period.

5.2 Samhällsekonomiska konsekvenser på kort sikt (1 år)

I detta avsnitt redovisas samhällsekonomiska konsekvenser av förändrade ämnesval på kort sikt, motsvarande effekter det första helåret efter utfärdad examen. I figur 5.3 nedan sammanfattas resultaten.

Den ökade produktionen av förädlingsvärde (bidrag till bnp) uppgår till 6 miljarder kronor. Denna ökning motsvarar 7 procent av det förädlingsvärde som kan härledas från nytutexaminerades arbetsinsatser. Effekten som uppstår till följd av ett ökat arbetsutbud uppgår till 3,2 miljarder, medan ytterligare 2,9 miljarder kronor skapas till följd av det ökade humankapitalet.

Ökningen i skatteintäkter uppgår till 2 miljarder kronor. Detta motsvarar en ökning om 5 procent av den ursprungliga nivån av skatteintäkter. Ökningen innefattar 0,8 miljarder kronor i ökade skatteintäkter till följd av ett ökat arbetsutbud, och ytterligare 1,2 miljarder kronor som skapas till följd av ökat humankapital.



Figur 5.3. Samhällsekonomiska konsekvenser av att anpassa ämnesval till arbetsmarknadens behov på ett års sikt (miljarder kronor).

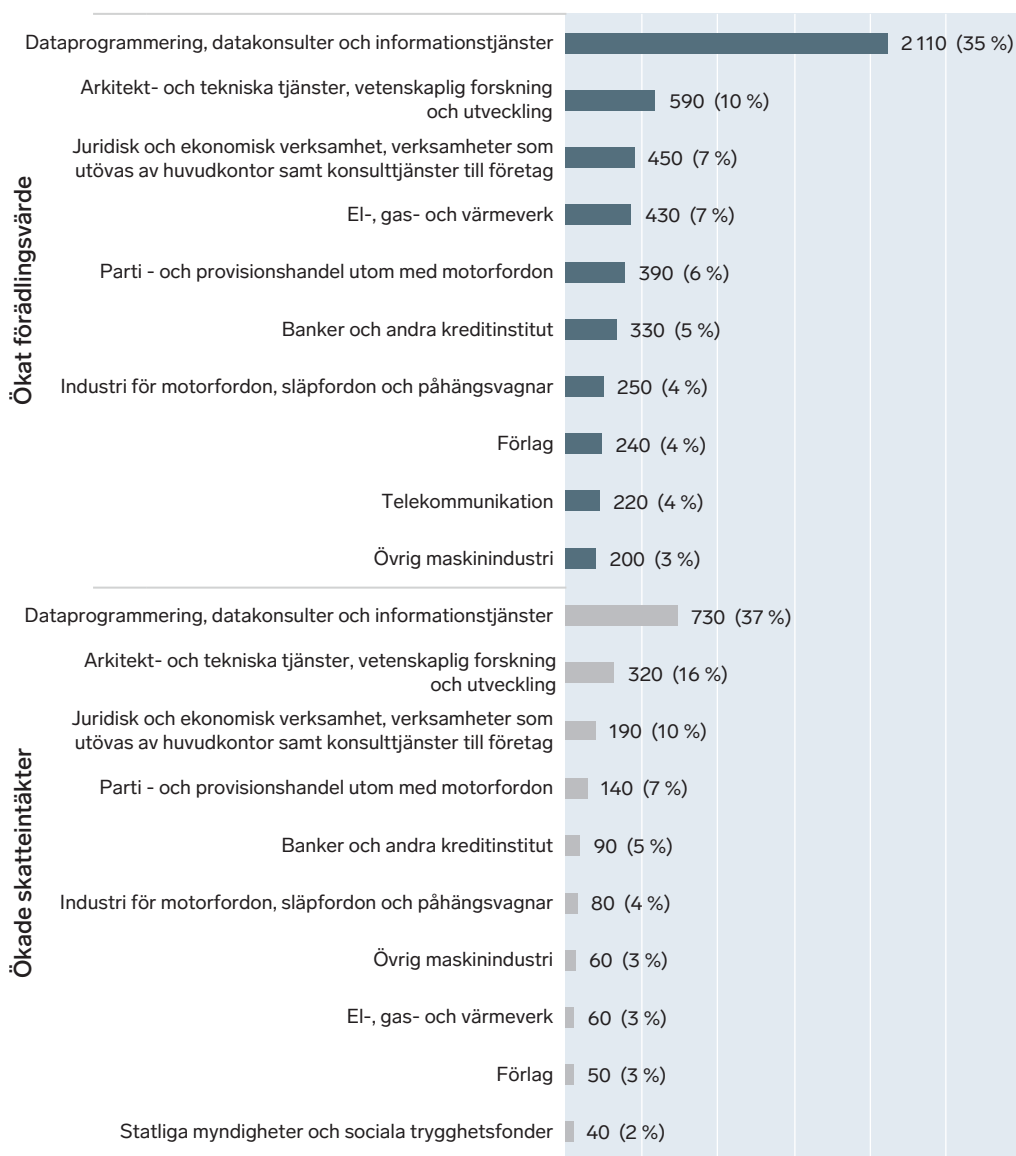
Källa: Egna beräkningar, baserat på underlag från SCB.

Not: Skatteintäkter innefattar arbetsgivaravgifter, inkomstskatter, bolagsskatter samt konsumtionsskatter.

I figur 5.4 nedan beskrivs sektorsvisa effekter avseende produktionen av förädlingsvärde. I figuren redovisas effekter för de tio sektorer där störst effekt uppstår avseende förädlingsvärde respektive skatteintäkter.

Effekterna som uppstår inom sektorn *dataprogrammering, datakonsulter och informationstjänster* uppgår till 2,1 miljarder kronor. Det motsvarar ungefär en tredjedel av de värden som skapas till följd av en anpassning av examinerades ämnesinriktningar till arbetsmarknadens behov. Den ökade aktiviteten inom sektorn ger även upphov till drygt 700 miljoner kronor i skatteintäkter. Dessa relativt stora effekter beror delvis på ett stort ökat antal etablerade inom samma sektor i scenariot med anpassning av examinerade till arbetsmarknadens behov.

Studenter inom de utbildningsinriktningar som uppvisar störst ökning av studenter i detta scenario – *informations- och kommunikationsteknik* samt *teknik och teknisk industri* – etablerar sig i stor utsträckning inom samma sektor. En annan förklaring till de stora effekterna är den höga produktiviteten inom sektorn, där varje yrkesverksam genererar stora värden.



Figur 5.4. Ökat förädlingsvärde och skatteintäkter i de tio sektorer där störst effekt uppstått på ett års sikt (miljoner kronor).

Källa: Egna beräkningar, baserat på underlag från SCB.

Not: Sektorsindelningen innefattar 57 kategorier enligt SNI 2007. Skatteintäkter innefattar arbetsgivaravgifter, inkomstskatter, bolagsskatter samt konsumtionskatter. Procentsatserna inom parentes avser andelen av den totala ökningen av förädlingsvärde respektive skatteintäkter som kan härledas till respektive sektor.

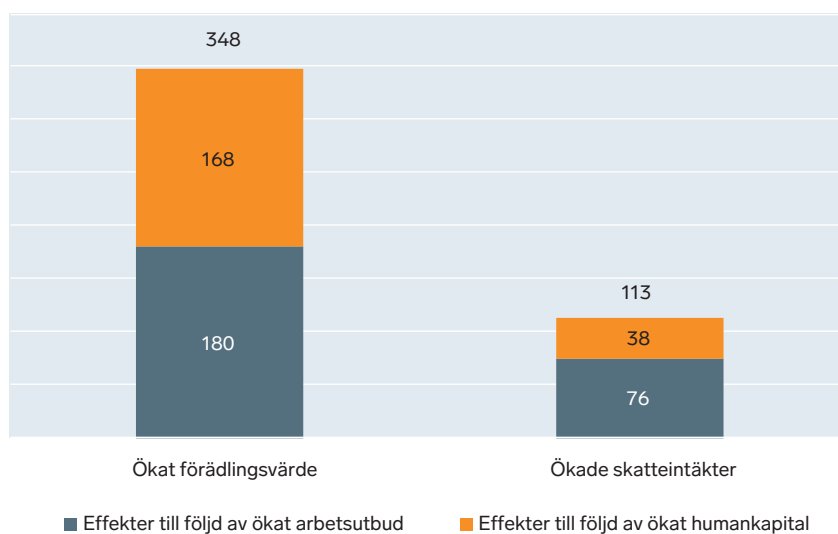
5.3 Samhällsekonomiska konsekvenser på lång sikt (10 år)

På längre sikt får den bristande matchningen mot arbetsmarknadens behov betydande samhällsekonomiska konsekvenser. Ju längre tidshorisont, desto fler årskullar med studenter vars kunskaper inte matchar arbetsmarknadens behov kommer examineras från svenska lärosäten.

I detta avsnitt redovisas de potentiella värden som skulle kunna uppstå till följd av arbetsinsatserna från samtliga årskullar som examineras från högre utbildning under en tioårsperiod. I dessa beräkningar tas hänsyn till långsiktiga etableringsgrader på arbetsmarknaden för individer inom respektive ämnesinriktning.

Av figur 5.5 framgår att under en tioårsperiod uppgår den potentiella ökningen i förädlingsvärde till 348 miljarder kronor. Detta innefattar 180 miljarder kronor i ökat förädlingsvärde till följd av ett ökat arbetsutbud, samt 168 miljarder kronor till följd av ökat humankapital.

Ökningen i skatteintäkter uppgår under en tioårsperiod till 113 miljarder, innefattande 76 miljarder kronor till följd av ett ökat arbetsutbud samt 38 miljarder kronor till följd av ökat humankapital.

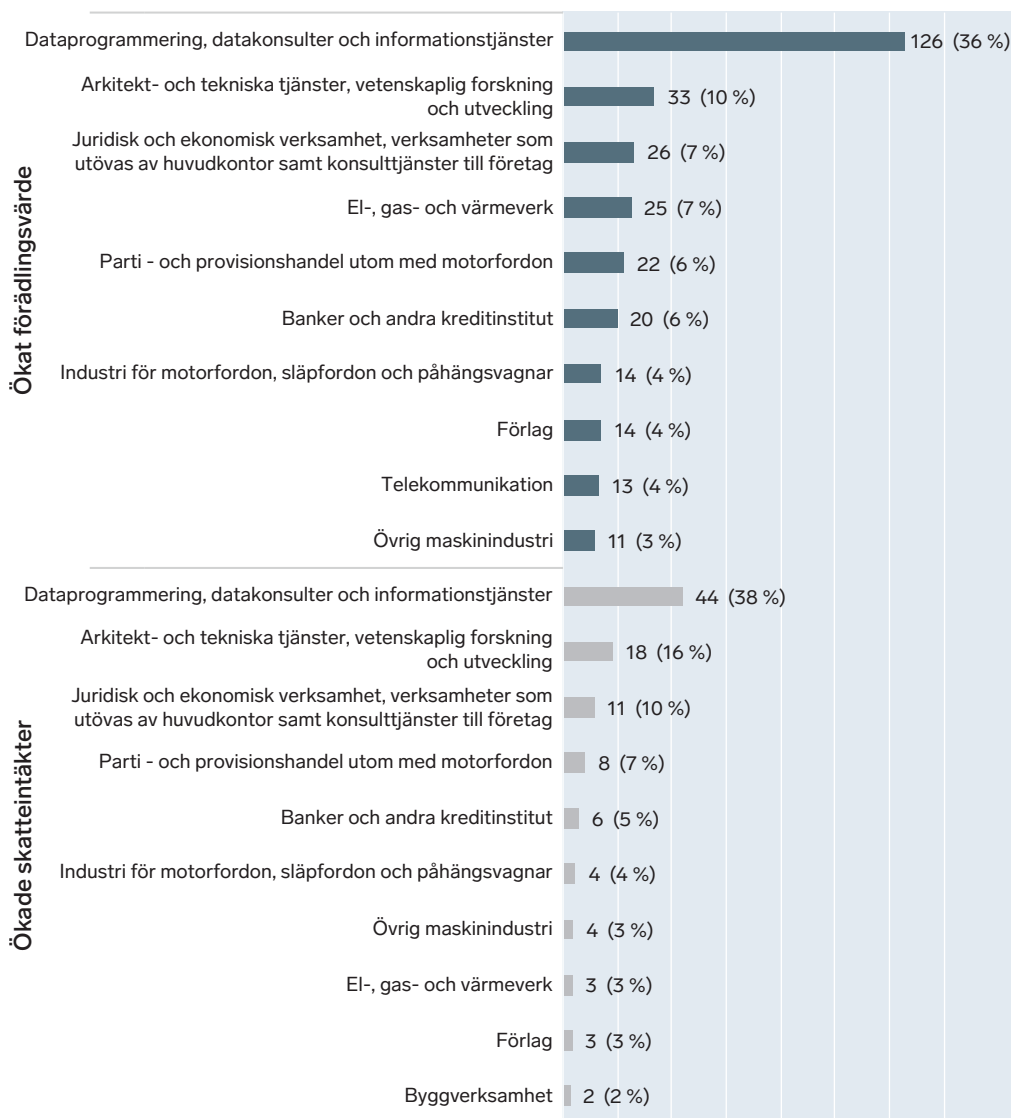


Figur 5.5. Samhällsekonomiska konsekvenser av att anpassa ämnesval till arbetsmarknadens behov på tio års sikt (miljarder kronor).

Källa: Egna beräkningar, baserat på underlag från SCB.

Not: Skatteintäkter innefattar arbetsgivaravgifter, inkomstskatter, bolagsskatter samt konsumtionsskatter.

I figur 5.6 nedan framgår sektorsvisa effekter avseende ökat samhällsekonomiskt värdeskapande till följd av bättre anpassning till arbetsmarknadens behov. Även i denna långsiktiga konsekvensanalys sticker sektorn *dataprogrammering, datakonsulter och informationstjänster* ut. Under en tioårsperiod kan en bättre hänsyn till arbetsmarknadens behov ge upphov till 126 miljarder i förädlingsvärde. Skatteintäkterna som härstammar från den ökade aktiviteten inom samma sektor uppgår till 44 miljarder kronor.



Figur 5.6. Ökat förädlingsvärde och skatteintäkter i de tio sektorer där störst effekt uppstått på tio års sikt (miljarder kronor).

Källa: Egna beräkningar, baserat på underlag från SCB.

Not: Sektorsindelningen innefattar 57 kategorier enligt SNI 2007. Skatteintäkter innefattar arbetsgivaravgifter, inkomstskatter, bolagsskatter samt konsumtionskatter. Procentsatserna inom parentes avser andelen av den totala ökningen av förädlingsvärde respektive skatteintäkter som kan härledas till respektive sektor.

5.4 Resultaten i ett bredare sammanhang

Sammantaget tyder rapportens resultat på en betydande samhällsekonomisk potential om studenters ämnesval i större utsträckning än idag motsvarar arbetsmarknadens behov. Även andra värden kan skapas på både individ- och samhällsnivå genom en utbildning, men det går inte att bortse från att studieval som inte motsvarar arbetsmarknadens behov får konsekvenser i termer av både lägre förädlingsvärde och skatteintäkter. Nedan följer några reflektioner om analysens resultat och de förändrade studiemönster som krävs för att realisera den samhällsekonomiska potential som beskrivits i denna rapport.

Hur kan förändringar komma till stånd?

Som beskrivits i kapitel 2 är dimensioneringen av högre utbildning en komplex process som styrs och påverkas av en mängd faktorer och intressen. I denna rapport tas inte ställning till hur en eventuell anpassning av högre utbildning till arbetsmarknadens behov kan eller bör gå till. Det kan dock konstateras att en sådan anpassning i stor utsträckning behöver ta hänsyn till de strukturella förhållanden som styr lärosätens dimensionering av utbildning, samt studenters egna intressen och drivkrafter.

På politisk nivå kan förhållandena för lärosätens dimensionering av utbildningar påverkas genom ändringar i underlag såsom författningstexter, regleringsbrev eller budgetpropositioner. Förändringar i dessa typer av styrande underlag kan ha stor påverkan på lärosätens utbildningsverksamhet.¹⁸ Sådana ändringar kan utformas på olika vis, men här kan inspiration exempelvis hämtas från Danmark där ekonomiska incitament används för att premiera lärosäten som anpassar utbildningarna till arbetsmarknadens behov.

Oavsett eventuella förändringar av lärosätens strukturella förhållanden och incitament för utbildningsdimensionering behöver de erbjudna utbildningarna spegla studenters intressen. Humaniora, konst och media är de ämnesområden som påverkas mest i det alternativa scenario som beskrivs i avsnitt 5.1, där den ämnesmässiga fördelningen av examinerade anpassas till arbetsmarknadens behov. Samtidigt präglas dessa utbildningar av relativt låg etableringsgrad och bristande matchning mot relevanta yrken. Studenter inom dessa ämnesfält lägger även relativt liten vikt vid att utbildningen anpassas till arbetsmarknadens behov, och en relativt låg andel ser bättre karriärmöjligheter inom andra utbildningsinriktningar som ett skäl till att förändra sitt studieval.

Det räcker alltså inte att utöka antalet studieplatser för de utbildningar där störst värden skapas – det behöver även finnas intresse hos studenter att läsa dessa utbildningar. Detta intresse påverkas i sig av en mängd olika faktorer. För att studenter ska intressera sig för ämnen som är relevanta för arbetsmarknaden behöver intresse dock väckas redan i tidig ålder. Inte minst behöver intresset för tekniska utbildningar öka bland unga tjejer.

¹⁸ Ett exempel på förslag på ändringar i sådana underlag från senare år är betänkandet från Styr- och resursutredningen (Struten) som bland annat lyfter fram förslag på ändringar i instruktioner och ekonomiska ersättningsmodeller för lärosätens utbildningsverksamhet.

Det är dessutom viktigt att detta intresse håller i sig under hela utbildningstiden. Många tekniska utbildningar – inte minst civilingenjörsutbildningar – präglas av en stor andel avhopp. Förutom förändrade ansökningsmönster är det därför viktigt att avhoppet minskar och att examensfrekvensen ökar bland högskolestudenter.

Samspel med övriga delar av utbildnings- och kompetensförsörjningssystemet

Denna rapport fokuserar på utbildning på grundnivå och avancerad nivå vid svenska lärosäten. Det bör framhållas att även andra delar av utbildnings- och kompetensförsörjningssystemet är viktiga för att tillgodose arbetsmarknadens behov av arbetskraft. Inte minst yrkeshögskolan har en viktig roll i att tillhandahålla utbildningar som motsvarar arbetsmarknadens behov. Även utbildningar på grundskolenivå och gymnasienivå behöver verka för att skapa och bibehålla studenters intresse för ämnesområden som leder till kunskaper som är relevanta inom bristyrken. Relevanta förkunskaper som ger förutsättningar att läsa arbetsmarknadsrelevanta utbildningar behöver byggas upp genom hela utbildningskedjan.

Åtgärder såsom företagsintern kompetensutveckling av den egna personalen eller att attrahera, rekrytera och behålla internationell kompetens kan i viss mån underlätta kompetensbristen på arbetsmarknaden. Dessa åtgärder kan dock inte lösa de flaskhalsar av kompetensbrist som uppstår om studenter inte utbildas inom områden som motsvarar arbetsmarknadens behov.

Fördelen med olika typer av värden

Avslutningsvis bör framhållas att denna rapport utslutande fokuserar på ökade samhällsekonomiska värden av förbättrad matchning mot arbetsmarknadens behov. En utbildning ger dock upphov till flera typer av värden för både individ och samhälle. Att få möjlighet att under en längre tid fördjupa sina kunskaper inom ett fält som utgör ett intresse skapar värden på individnivå.

Dock vinner både individer och samhälle på en större anpassning av utbildningar till arbetsmarknadens behov. Att öka det egna humankapitalet genom en utbildning inom ett fält som efterfrågas på arbetsmarknaden innebär en högre produktivitetsnivå. Förutom att detta ökade humankapital stärker svenska företag och den svenska samhällsekonomin, stärks individens situation på arbetsmarknaden genom att kunna erbjuda kompetenser som efterfrågas av arbetsgivare.

6. Politiska reformer för bättre tillgång till kompetens

För att svenska företag ska ha bättre möjligheter att klara sin kompetensförsörjning anser Svenskt Näringsliv att det är avgörande att utbildningsutbudet i högskolan i högre grad styrs av arbetsmarknadens behov. Därtill behövs insatser för att ytterligare stimulera samverkan och utveckling. Det behövs politiska reformer som omfattar det högre utbildningssystemet. Svenskt Näringsliv vill att följande reformer genomförs:

Inför krav i högskolelagen

Inför krav i högskolelagen på att utbildning vid universitet och högskolor ska dimensioneras och ha ett relevant innehåll – både efter studenternas efterfrågan och arbetsmarknadens behov. Lagkravet är ett förtydligande, då formuleringen i det lärosättesgemensamma regleringsbrevet inte är tillräcklig.

Säkerställ på kort sikt ett kursutbud för livslångt lärande

Innan ett nytt resurstilldelningssystem är inrättat behöver vi på kort sikt öka utbudet av kurser för fortbildning och vidareutbildning av yrkesverksamma inom högskolan, det så kallade livslånga lärandet.

Se över högskolans resurstilldelningssystem

Tillsätt en ny offentlig utredning med uppdrag att reformera högskolans resurstilldelningssystem. Utredningen ska prioritera aspekter såsom digitaliseringens möjligheter, differentiering av den högre utbildningen och insatser för att öka genomströmningen på avsatt tid. Den ska också se över möjligheten till insatser för ökad lärarledd undervisning med syfte att öka genomströmningen och utbildningens kvalitet. Utbildningens längd är ytterligare en aspekt som ska analyseras. Ett nytt resurstilldelningssystem ska, där det är möjligt, leda till att akademisk högre utbildning som regel innebär tre års heltidsstudier. Systemet ska även resultera i att livslångt lärande, inklusive magister- och masternivå, blir ett eget verksamhetsområde för lärosätena. Det nya verksamhetsområdet ska ha öronmärkt finansiering och ett anpassat regelverk, för att säkerställa ett utbud för fortbildning och vidareutbildning av yrkesverksamma. Därutöver ska det resultera i en samverkansbonus, i syfte att premiera universitet och högskolor som framgångsrikt samverkar med näringslivet kring utbildning och därigenom åstadkommer en bättre matchning mellan utbud och efterfrågan av kompetens.

Basera samverkansbonusen på tre principer

1. Planering och utveckling: Här ingår utbildningens dimensionering, kvalitet, relevans (innehåll) och format.
2. Genomförande: Arbetslivsanknytning i olika former ska gå som en röd tråd genom hela utbildningen.
3. Åtgärder efter avslutad utbildning: Åtgärder kopplade till etableringen på arbetsmarknaden ska ta hänsyn till studenternas anställningsbarhet och etableringsgrad.

Skapa en oberoende analysfunktion

Skapa en oberoende analysfunktion som gör analyser och prognoser avseende arbetsmarknadens behov av utbildade inom olika utbildningsformer och med olika inriktningar, inklusive behoven av livslångt lärande. Samordningen behöver omfatta såväl nationell som regional nivå. Analysfunktionen ska utgöra grunden för en relevant dimensionering av utbildningar på kort och lång sikt.

Skapa incitament för validering

Skapa incitament för lärosätena att arbeta med validering av yrkesverksammas kunskap från såväl arbetsliv som tidigare utbildningar, för att möjliggöra effektivare vidareutbildning och karriärbyte.

Säkerställ spetsutbildningar

Ge särskilt ekonomiskt stöd till lärosäten för att säkerställa att spetsutbildningar som efterfrågas av hela näringslivets branscher och områden – men som har få sökande – kan genomföras.

Använd ledarskapsutvecklingsprogrammet Leda för kvalitet

Universitet och högskolor bör ges bättre förutsättningar att styra och leda sina verksamheter med fokus på uppdraget och vad som ska åstadkommas i en era av samhällsutmaningar och en förändrad arbetsmarknad. Befintliga ledarskapsprogram fokuserar främst på det individuella ledarskapet, men ”Leda för kvalitet” är en kollektiv kompetensutveckling, vilken omfattar hela beslutskedjan (ledningsgrupper inklusive rektorer och stödfunktioner samt styrelser) och ger kollegialt lärande.

Syftet med utbildningsprogrammet är att utveckla förmågan hos ett lärosäte att följa upp kvalitetsarbetet, identifiera förbättringsområden, analysera dessa samt genomföra åtgärder så att kvaliteten förbättras. Det övergripande målet är att förbättra utbildningskvaliteten hos de ingående universiteten och högskolorna.

Referenser

Bergman, M. (2023). *Dimensionering av högre utbildning – vem är det egentligen som styr?* SNS Förlag.

Regleringsbrev U2022/02763. *Regleringsbrev för budgetåret 2023 avseende universitet och högskolor*. Utbildningsdepartementet.

SCB (2023a). *Befolkningens utbildning 2022*. Temarapport 2023:8.

SCB (2023b). *Universitet och högskolor – Studenter och examinerade på grundnivå och avancerad nivå 2021/22*. UF 20 SM 2301.

SFS 1992:1434. *Högskolelag*. Utbildningsdepartementet.

SFS 1993:100. *Högskoleförordning*. Utbildningsdepartementet.

UKÄ (2018). *Samverkan om dimensionering av utbildning. En kartläggning – rapportering av ett regeringsuppdrag*. Rapport 2018:4.

UKÄ (2020). *Studenternas rörlighet inom Sverige – en fördjupning*. 2020-03-03.

UKÄ (2023). *Etablering på arbetsmarknaden efter studier i högskolan – Grundnivå och avancerad nivå 2019/20*. Rapportnummer: 2023:11.

Bilaga 1 – tabeller

Nedan finns tabeller med sammanställningar av studenters syn på faktorer som påverkar valet av utbildning.

Tabell A.1. Hur viktigt var eller är följande för ditt val av utbildningsinriktning?

Andel respondenter som svarat att respektive alternativ är "ganska viktigt" eller "väldigt viktigt".

Alternativ	Andel
Personligt intresse och passion	89 %
Framtida efterfrågan på arbetsmarknaden	76 %
Löneutveckling och karriärmöjligheter	75 %
Mina ämnesmässiga kunskaper och förmågor	73 %
Utbildningens rykte och prestige	55 %
Omdömen på rankinglistor och jämförelsesajter	47 %
Vänner och bekantas uppmuntran	38 %

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.

Antal respondenter: 2003.

Tabell A.2. Vad tycker du är viktigt för att en utbildning ska vara attraktiv?

Andel respondenter som angett respektive alternativ (flera svarsalternativ har varit möjliga att ange).

Alternativ	Andel
Kvaliteten på utbildningen	67 %
Kvaliteten på lärosätet	33 %
Att utbildningens innehåll anpassas till vad som efterfrågas på arbetsmarknaden	31 %
Geografiskt läge och tillgänglighet	28 %
Kostnad och ekonomiska faktorer	23 %
Att utbildningen helt eller delvis bedrivs på distans	15 %
Rekommendationer från tidigare studenter	13 %
Studentliv	11 %
Möjlighet till internationella utbyten eller att studera utomlands	10 %
Tillgång till stipendier eller finansiellt stöd	9 %
Möjligheter att läsa på deltid	8 %

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.

Antal respondenter: 2003.

Tabell A.3. Vad skulle få dig att välja en annan utbildningsinriktning än den du planerar att välja?
Andel respondenter som angett respektive alternativ (flera svarsalternativ har varit möjliga att ange).

Alternativ	Andel
Bättre karriärmöjligheter	47 %
Bättre framtida löneutveckling	44 %
Bättre koppling till arbetsmarknadens behov	28 %
Bättre samarbete mellan utbildningen och framtida arbetsgivare	25 %
Bättre möjligheter till studier på distans eller deltid	21 %
Bättre tillgång till andra utbildningsinriktningar i min geografiska närhet	17 %
Jag skulle inte välja någon annan utbildningsinriktning	10 %

Källa: Panelundersökning riktad mot studenter.

Antal respondenter: 2003.

Bilaga 2

– metodbeskrivning

I denna bilaga finns fördjupade beskrivningar av de metoder som använts för att beräkna samhällsekonomiska konsekvenser av en anpassning av studenters ämnesval till arbetsmarknadens behov.

Relevans för arbetsmarknaden beräknas genom etableringsgrader och lönepremier

Bedömningen av en utbildningsinriktnings relevans för arbetsmarknaden baseras i denna rapport på förväntad etableringsgrad samt förväntad lönepremie efter utfärdad examen inom respektive utbildningsinriktning. Etableringsgraden används för att belysa nivån på arbetsutbudet efter examen, medan lönepremier används för att uppskatta efterfrågan på det humankapital som byggs upp genom en utbildning. Analysen bygger på ett dataunderlag som omfattar matchningen mellan 22 ämnesinriktningar enligt tvåsiffrig SUN 2020 och 57 bransch kategorier enligt en justerad version av tvåsiffrig SNI 2007. Analysen baseras således på 1 254 möjliga kombinationer av bransch och utbildning.

- Etableringsgrader definieras som andelen examinerade inom respektive ämnesinriktning som är yrkesverksamma efter utfärdad examen. För att räknas som yrkesverksam krävs att man är sysselsatt i november månad under uppföljningsåret.
- Lönepremier beräknas utifrån förväntade lönenivåer efter examen inom en viss ämnesinriktning. Dessa lönenivåer beräknas utifrån ett viktat genomsnitt av lönekostnader per arbetad timme inom de sektorer som individer med respektive utbildningsbakgrund förväntas vara verksamma i efter examen.

Ett grundläggande antagande i rapportens slutsatser om samhällsekonomiska konsekvenser av studieval inom högre utbildning är att en utbildning ökar studenters humankapital och medför förbättrade förutsättningar för etablering på arbetsmarknaden. Detta kan verka självklart, men om drivna och ambitiösa studenter i större utsträckning än andra studenter väljer utbildningar som leder till mer produktiva arbeten, kan konsekvensanalysen ge missvisande resultat. Detta då dessa personliga egenskaper i sig kan medföra bättre förutsättningar för etablering på arbetsmarknaden.

Ett exempel på alternativ förklaringsmodell till varför vissa studenter är mer attraktiva för arbetsgivare är den så kallade signaleringsteorin. Inom denna teori framhålls att en utbildning kan signalera vissa kunskaper – såsom problemlösningsförmåga eller en förmåga att arbeta i grupsituationer – snarare än att utbildningen i sig ger

kunskaper som är eftertraktade på arbetsmarknaden. Se exempelvis Bergman (2023) för en diskussion om signaleringseffektens betydelse för storleken på lönepremie och humankapital.

Modellberäkning av scenario med anpassning av högre utbildning till arbetsmarknadens behov

Beräkningen av ett alternativt scenario med större anpassning av högre utbildning till arbetsmarknadens behov tar sin utgångspunkt i ämnesvalen hos examinerade studenter under läsåret 2021/2022. Dessa ämnesval sätts i relation till det förväntade utfallet på arbetsmarknaden avseende etableringsgrader och lönepremier såsom specificerats ovan.

Modellberäkningarna sker i två steg. I det första steget sker en omfördelning av studenter baserat på förväntad etableringsgrad inom olika ämnesinriktningar. Beräkningarna baseras på principen att en större skillnad i etableringsgrad mellan två ämnesinriktningar innebär en större omfördelning av studerande till ämnesinriktningen som präglas av den högre etableringsgraden. I praktiken innebär detta att ingen omfördelning sker till ämnesinriktningen med lägst etableringsgrad, medan en relativt stor andel studenter omfördelas till ämnesinriktningar med hög etableringsgrad. Förutom skillnader i etableringsgrad viktas omfördelningen av studenter utifrån storleken på respektive ämnesinriktning. Detta innebär – allt annat lika – att fler studenter omfördelas till och från ämnesinriktningar med många examinerade studenter, jämfört med ämnesinriktningar med få examinerade studenter.

I ett efterföljande steg sker en omfördelning av studenter mellan olika ämnesinriktningar baserat på förväntade lönepremier. Denna omfördelning sker utifrån motsvarande principer som för etableringsgrader, där förändrade mönster i ämnesval baseras på relativa skillnader i lönepremier samt storleken på respektive ämnesinriktning.

Notera att dessa modellbaserade flöden mellan ämnesinriktningar inte ska tolkas som faktiska sannolikheter för att individuella studenter ändrar sina studieval. Dimensioneringsprocessen är komplex och studenters drivkrafter inför valet av studieinriktning skiljer sig mellan studenter inom olika ämnen. De modellbaserade flödena används uteslutande för att estimeras ett scenario där examinerade inom högre utbildning i större utsträckning motsvarar arbetsmarknadens behov.

Beräkningar av ökad produktion av samhällsekonomiska värden

Den samhällsekonomiska konsekvensanalysen omfattar beräkningar av ökat förädlingsvärde samt högre skatteintäkter på samhällsnivå.

- Förädlingsvärde avser det värde som tillförs vid produktion av varor och tjänster inom en ekonomi. Förädlingsvärdet inom en bransch utgörs av produktionsvärdet minus insatsförbrukningen. Eftersom produktionen inom offentlig sektor inte prissätts på en marknad beräknas förädlingsvärdet i denna sektor genom lönekostnader (samt kapitalförslitning). Bruttonationalprodukt (bnp) till marknadspris beräknas genom att summera förädlingsvärden, med tillägg för nettot av produktskatter och produktsubventioner.

- Effekter på skatteintäkter innefattar arbetsgivaravgifter, inkomstskatter, bolagskatter samt konsumtionsskatter. Vid beräkning av förändrade nivåer avseende arbetsgivaravgifter och inkomstskatter används genomsnittliga nivåer avseende år 2022. Beräkningarna utgår från de ökade lönekostnaderna som uppstår till följd av ett ökat arbetsutbud, och de förändrade genomsnittliga lönenivåer som en högre anpassning av högre utbildning till arbetsmarknadens behov skulle innebära. Förändrade nivåer av bolagskatter baseras på genomsnittliga nivåer av inbetalda bolagskatter i förhållande till produktionsnivåer inom respektive sektor. Beräkningar av effekterna på konsumtionsskatter baseras på konsumtionsskatternas andel av den ökade konsumtion som uppstår till följd av högre disponibel inkomst.

Beräkningarna baseras i huvudsak på en modell som byggts upp utifrån input-output-tabeller. Dessa tabeller publiceras av SCB och innehåller information om produktionsnivåer inom olika sektorer. Underlaget som tabellerna baseras på ligger till grund för nationalräkenskaperna, vilket bland annat innefattar beräkningar av svensk bnp. I dessa tabeller är det dessutom möjligt att följa produktionsflöden mellan olika branscher. Detta innebär att det är möjligt att beräkna i vilken utsträckning en ökad aktivitet inom en viss sektor medför indirekta ökade aktiviteter i andra delar av samhällsekonomin. Sådana indirekta effekter beräknas genom multiplikatoreffekter, där storleken på en multiplikator beskriver storleken på de indirekta effekter som uppstår i andra delar av samhällsekonomin. I analysen tar vi hänsyn till och inkluderar sådana indirekta spridningseffekter.

Andra begränsningar

Analysen fokuserar uteslutande på samhällsekonomiska konsekvenser av en förbättrad matchning av studerande inom högre utbildning mot arbetsmarknadens behov. Dock är även andra kostnader förenade med högre utbildning, vilket i huvudsak omfattar lärosätenas ersättning för utbildningsverksamhet samt studenternas alternativkostnad för att delta i en utbildning. Denna alternativkostnad utgörs exempelvis av den uteblivna arbetsinkomst som en student väljer bort för att i stället studera. Detta innebär att det beräknade bortfallet av förädlingsvärde och skatteintäkter som presenteras i denna rapport kan betraktas som konservativa estimat av de faktiska konsekvenserna på samhällsnivå av en större anpassning till arbetsmarknadens behov.

Avslutningsvis bör även poängteras att modellen och konsekvensanalysen är avgränsad till deltagare i högre utbildning. Denna utbildningsform samspelar förstås med andra delar av utbildningssystemet, där individer inte enbart står inför ett val mellan utbildningar vid universitet och högskolor utan även andra utbildningsformer. Relaterat till detta tar modellen inte heller hänsyn till konsekvenser av ett eventuellt ökat antal studerande på högskolenivå. En sådan ökning skulle förstås – allt annat lika – öka produktionen som kan härledas från nyutexaminerades arbetsinsatser utan att fördelningen av studenter mellan olika ämnen förändras. Sådana effekter är dock inte temat för analysen i denna rapport.

www.svensktnaringsliv.se

Storgatan 19, 114 82 Stockholm

Telefon 08-553 430 00

Tryck: Arkitektkopia AB, Bromma, 2023